

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI FORRÁSMŰ

DÉR ZOLTÁN: *Három tudós tanár.*
Hungarológiai Intézet, Újvidék, 1975.

A Hungarológiai Intézet kiadásában új művelődéstörténeti kötet látott napvilágot, Dér Zoltán *Három tudós tanára*. Vajdaság művelődéstörténetének rendszeresebb kutatása, tanulmányozása csak az utóbbi években kapott helyet a Hungarológiai Intézet kutatási programjában, s az elmúlt három év alatt ez már a harmadik összefoglaló tanulmány (bánáti társadalomtudomány, zombori magyar színművészet 1825—1918), amely az ilyen irányú munka részeredményeit foglalja össze.

Bánát és Zombor után most Szabadka művelődéstörténetének egy fejezete kerül közelebb hozzánk. Dér Zoltán műve a századforduló Szabadkáját eleveníti fel előttünk, s csatlakozik ahhoz a nézetünkhöz, melyet mi is hangsúlyoztunk az *Egy fejezet a magyar—szerbhorvát irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből, Zombor 1875—1918* című munkánkban, ti.: az egyetemes magyar irodalom és művelődéstörténet szempontjából semmi esetre sem lehet periferikus, másodlagos egy olyan közegnek közelebbi ismerete, melynek jelentős szerepe van Zombor esetében például Gozdsdu Elek, Papp Dániel, Szabadka esetében pedig Kosztolányi Dezső, Csáth Géza életművének teljes felmérésekor.

Dér Zoltán könyve a századforduló Szabadkája művelődéstörténetének három oszlopos tagjával foglalkozik (Iványi Istvánnal, Toncs Gusztávval, Loós Istvánnal), akiknek az életműve szorosan kapcsolódik a város rohamosan fejlődő kulturális intézményeinek, melyek az akkori feltételek között a maximumot adták a művelődés terén. A Bács-Bodrog vármegyei Iörténelmi Társulat munkájának felmérése például nem volna lehetséges Iványi István munkásságának ismerete nélkül, de ugyanez elmondható a Szabadkai Szabad Liceum Egyesülettel, valamint Toncs Gusztávval kapcsolatban is. Ez a két intézmény nemcsak

helyi jellegénél fogva érdemel nagyobb kutatást. Az egykori történelmi társulat vidékünk történetírásának, bölcsőjének is tekinthető, munkája szervesen bekapcsolódott a századforduló egyetemes magyar történetírásába, míg a Szabad Liceum a századforduló haladó eszméinek propagálására tette több esetben lehetővé.

Meg kell említenünk, hogy mind Iványi István, mind pedig Toncs Gusztáv munkásságának ismertetése helyet kapott már az *Életjel Miniaturók* sorozatában is. Ettől függetlenül Szabadka művelődéstörténetének e három kimagasló alakja megérdemelte, hogy együttesen szerepeljen egy közös kiadványban: könnyebbé vált az összehasonlítás munkásságukat illetően, ugyanakkor az adott korszak megközelítése több szempont figyelembevételét tette lehetővé.

Mindhárman, Iványi, Toncs és Loós, más-más irányban segítették elő a kulturális fejlődést, de elért eredményeik egy közös ügyet szolgálták: „A jobbára falusi jellegű, óriási kiterjedésű város” gazdasági fejlődésével párhuzamosan, a művelődés pilléreit mozdították előbbre, létrehozva „a művelődés új fórumait”. (5.)

A Szabadkai Városi Könyvtár létesítésének története ugyancsak nem írható meg Iványi munkásságának ismerete nélkül. Egy újszemontú Szabadka-monográfia elkészítése a jövőben nem mellőzheti Iványi kutatásainak eredményeit, melyeket elsősorban a levéltári források egy maximális tisztelete jellemez, megbízhatóságához nem fér kétség. Elmondható ugyanez földrajzi és történelmi helynevtáiraival kapcsolatban is.

A Szabad Liceum munkájában aktívan résztvevő Toncs Gusztáv jelentőségét abban látja Dér Zoltán, hogy „lényegében kész eredményekből alkotta meg a maga állaspontját, de nagy tekintélyű elődök egymástól elütő teóriáiból, s ehhez éles szem, jó

érzék, erős intelligencia: szuverén átkéntés kellett". (78). „Kultúranépszerűsítő”-nek nevezi, akinek liceumi előadásában Shakespeare, Széchenyi, Kossuth, Petőfi, Madách, Kiss József, Ady és Gyóni Géza ismertetése is helyet kapott. Külön ki szeretnénk hangsúlyozni Dér Zoltán egyik kulcsfontosságú megállapítását, amely az egész századforduló magyar polgárságának magatartására jellemző, s amelyet Toncs 1902-ben Kossuthról tartott emlékbeszéde kapcsán mond el a szerző: előadását az az igyekezet jellemzi, „hogy az uralkodó, vagyis a Ferenc József iránti hűséget és a szabadságharc hősei iránti kegyeletet egymással jól megférő érzésekkel mentegeti”. (93.)

Toncs nevéhez fűződik a Tanügyi Lapok megindítása is, amely iskolatörténetünk egyik fontos mozzanata, valamint 1909-ben a szabadkai felső kereskedelmi iskola megalapítása.

A három tudós tanár közül a legkevésbé ismert talán éppen Loósz István. Elsősorban filológiai jellegű munkái a legjelentősebbek, ha szabad élnünk ezzel a kifejezéssel: hagyományteremtők. A Kemény Zsigmondról szóló tanulmányok a krónikák, történetírók tüzetes ismeretéről tanúskodnak, míg a Petőfi-tanulmányok esetében „a poétikai, stilisztikai

avatottság” (149.) a szembetűnő. Loósz István jelentős mint tankönyvíró is: 1897 és 1914 között öt tankönyvet szerkesztett. Ady-könyve 1914-ben jelent meg, Horváth János és Szenes Béla tanulmányai után harmadikként, s „az Adyval szemben álló konzervatív szemlélet jegyében” készült. (174.)

Dér Zoltán nem szorítkozott csupán e három tudós tanár munkásságának bemutatására. Elvégezte az értékelést is, így Iványit „vidékünk történelemtudományának” megalapozójaként említi, Toncs Gusztáv esetében azt hangsúlyozza, hogy „a maga nem eredeti tudását szoros és mély emberi kapcsolatra tudta váltani”; „üzenetközvetítő szerepét emelte ki. Loósz Istvánt „a vajdasági tudományosság elődjeként” tartja számon, hangsúlyozva a filológiai munkáiban elért eredményeket, melyekre nem volt hatással „a kor kisszerű irodalmának” szemlélete és módszere. E konzervatív irodalomszemléletben véli felfedezni annak okát, hogy az újabb kori kutatások nem használták fel Loósz munkáinak eredményeit.

Dér Zoltán értékes munkáját, művelődéstörténeti forrásművét dokumentumközlések, névmutató, valamint a művek, lapok és intézmények mutatója egészíti ki.

KÁICH KATALIN

A FORDÍTÓ A KÖLTŐ VETÉLYTÁRSA

MIHALJ MAJTENJI: Živa voda.

Fordította: Sava Babić.

Matica srpska, Novi Sad, 1975.

JOŽEF PAP: Rane po krilima.

Fordította: Sava Babić.

Bratstvo—Jedinstvo, Novi Sad, 1975.

A nemzetiségi irodalom termékei csak akkor válnak közkinccsé, ha nemzeti nyelvre lefordítják. A nemzetiségiek gondolkodásmódját, tör-

ténetét csak akkor ismeri meg a nemzet, ha szellemi világukba tekinthet, ha tanulmányozhatja azt. Ennek a megismerési folyamatnak a legtökéletesebb